

A MEGYEHATÁR, MINT KÖZÉPFOKÚ OKTATÁST BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐ HAJDÚ-BIHAR MEGYE PÉLDÁJÁN

BUJDOSÓ ZOLTÁN – TOMOR TAMÁS¹

1. A megyehatár kialakulása

Hajdú-Bihar megye területe 6 210,88 km², az ország nagy területű megyéi közé tartozik. A megye fiatal közigazgatási képződménynek számít, hiszen mai formája csak az 1949/50-es közigazgatási változásokkal alakult ki (utána már csak jelentéktelen területváltozások érték).” A mai Hajdú-Bihar megye területén, tehát a Tiszántúl középső és északi részén a feudális megyeszervezet kialakulásának kezdetén – két földvár, Szabolcs és Bihar körül jött létre a mai közigazgatási szervezet korai előzménye”.(Süli-Zakar I., 2001.). Az ország e területét a középkor hosszú évszázadain keresztül e két megye alkotta, kiegészülve Szatmár, Békés és Heves megye egyes részeivel, döntően aprófalvas habitussal.

A szétforgácsolódás első jelei az 1605-ös Bocskai éle hajdútelepítés eredményeként létrejött Hajdúkerülettel mutatkozik, mely elsőként tudott önmagának a két nagy megye között önálló közigazgatási jogokat kivívni.

A töröktől való felszabadulás után a következő változásokra viszonylag hosszú időt kellett várni: 1876. Szeptember 4-én alakult meg Hajdú vármegye, mely tulajdonképpen a mai Hajdú-Bihar megyének az északi részét képezi (1946-ban bővült Nyírábránnyal, Nyírmártonfalvával, majd az önállósodott Fülöppel). A déli rész öse az első világháború után, a Trianoni békeszerződés következményeként alakult ki. Csonka-Bihar teljes egészében a Berettyó-Körösök vidékén jött létre, annak kb. 2/3-án helyezkedett el. Az igazi problémát az jelentette, hogy a csonka megye egyetlen várossal sem rendelkezett, Berettyóújfalun, mint hiányközpont csak hosszú idő után tudott a térség központjává válni.

1945 után az ország vezetése felhagyott a revízió gondolatával, így az 1949/50-es közigazgatási átszervezés következtében kialakult a mai Hajdú-Bihar megye határa: Csonka-Biharból 12 település Sarkaddal együtt Békés megyéhez, a többi 48 Hajdú-Bihar megyéhez került. Ugyanerre a sorsra jutott Polgár és környéke (a Polgárból kivált Görbeháza, Újszentmargita, Tiszagyulaháza, Újtikos), valamint a Dél-Ligetelja (Nyíradony, Nyíraczád, Fülöp).

A megváltozott közigazgatási viszonyok következtében új funkciókat kaptak egyes települések, melynek következtében több központi települést várossá nyilvánítottak. Így alakult ki Hajdú-Bihar megye városhálózata, mely a következő településekből áll: Debrecen, Hajdúböszörmény, Hajdúszoboszló, Hajdúnánás, Hajdúdorog, Balmazújváros, Berettyóújfalun, Püspökladány, Nádudvar, Polgár, Derecske, Hajdúhadház, Téglás, Nyíradony, Létavértes, Tiszacsege, Vámospércs, Komádi.

2. Hajdú-Bihar megye középfokú oktatási struktúrájának jellemzői

A közigazgatási és a gazdasági változásokkal lépést tartva alakult ki a megye oktatási struktúrája, melyet Teperics K. az alábbiakban jellemez (Teperics K., 1996.):

- A megye középiskola-hálózatában és a tanulni vágyók pályaválasztásában is a gimnázium dominál (Forray R.K., 1993), a szakközépiskolák - a szakképzés általános válságával egybevégezően – a háttérbe szorulnak.

¹ Debreceni Egyetem.

- Helyi jellemzőnek tekinthető az alföldi mezővárosok iskoláztatási hagyománya, mely a polgári életformához kapcsolódik
- A gazdasági helyzet, a munkaerőpiac elbizonytalanodása a legelérhetőbb és egyelőre a legstabilabb középfokú képzést emeli előtérbe.

A megye képes arra, hogy a legtöbb iskolatípusban ellássa a tanulni vágyók igényeit, azonban a korábban kialakult hagyományok, valamint a speciális képzés következtében többen járnak át a megyéből a megyehatár közelében fekvő városokba.

3. A megyehatár mentén fekvő várospárok tipizálása oktatási szempontból

A történelem során sokszor változott és csak az utóbbi 50 évben stabilizálódott megyehatár, a középiskolai képzés specializálódása, kiszélesedése, az újonnan létrejött városok, új középfokú funkciók új struktúrát alakítottak ki a megyehatár két oldalán. A határ érdekessége, és egyben a vizsgálat szempontjából előny, hogy mindkét oldalon nagyjából hasonló népességű városok "állnak szemben" egymással. Ez alapján az alábbi várospár-típusok mutathatók ki:

[1] típus:

Hagyományokkal rendelkező kisváros erős oktatási funkciókkal	Újonnan létrejött kisváros gyenge oktatási funkciókkal
Nyírbátor	Nyíradony
Tiszafüred	Tiszacsege

[2] típus:

Hagyományokkal rendelkező kisváros erős oktatási funkciókkal	Hagyományokkal rendelkező kisváros erős oktatási funkciókkal
Karcag	Püspökladány
Tiszavasvári	Hajdúnánás
Tiszaújváros	Polgár

[2/a] típus:

Hagyományokkal rendelkező kisváros erős oktatási funkciókkal, kiegészülve új kisváros gyenge hatásával	Hagyományokkal rendelkező kisváros erős oktatási funkciókkal, kiegészülve új kisváros gyenge hatásával
Szeghalom	Berettyóújfalu
Füzesgyarmat	Komádi

[3] típus:

Hagyományokkal rendelkező kisváros gyenge oktatási funkciókkal	Újonnan létrejött kisváros gyenge oktatási funkciókkal
Hajdúhadház	Újfehértó
Téglás	

A tipizálásból már bármilyen elemzés előtt valószínűsíthető, hogy az oktatási hagyományokkal rendelkező városok bizonyos mértékben, a megyehatár okozta – igaz ma már csak formális – adminisztratív határ ellenére, településeket fog elvonzani párjától. Az alábbi elemzés a vizsgálat eredményeit tartalmazza.

3. Középfokú oktatási vonzáskörzet vizsgálat Hajdú Bihar megye határa mentén

3. 1. A vizsgálat módszere

A vizsgálatba kizárólag a megye magyarországi határa mentén fekvő várospárokat vontam be. A román határ menti kisvárosok hatása nem terjed át az országhatáron, a megyehatáron fekvő egyéb városokra pedig jelentéktelen hatással vannak. Kimaradt a vizsgálatból a két megyeszékhelyek vonzáskörzete, hiszen a munka csak a kisvárosok egymásra kifejtett hatását hivatott vizsgálni.

Az oktatási vonzáskörzet megállapításához adatbázist a városok középiskoláiból történt egyéni adatgyűjtéssel állítottam össze, majd a KSH 2001. évi adatait használva megállapítottam az 1000 lakosra jutó tanulók számát településenként. A kapott értékeket csoportosítva kirajzolódtak a vonzáserősség kategóriák, majd az értékeket ArcView szoftver segítségével térképen ábrázoltuk.

a. Eredmények

A 3. Fejezetben meghatározott kategóriákba sorolás alapján a következő megállapítások tehetők az egyes várospárokra vonatkozóan:

Nyíradony-Nyírbátor [1]: Nyírbátor egy hagyományokra épülő gimnáziummal és Szakképző intézettel rendelkező város, míg Nyíradonyban egy 2001 óta működő középiskola üzemel. Előbbi vonzásintenzitása jól kirajzolódik: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye délkeleti részének mai is vezető középiskolai központja. Erős vonzása különösen a környező és szomszédos településeken érvényesül. Közepes vonzásterülete elsősorban észak és dél felé terjed, igaz csak kis mértékben, hiszen északon Mátészalka, Fehérgyarmat és Csenger, míg dél felé már Debrecen „avatkozik be” a vonzásterületbe. Ezek ellenére a város oktatási vonzásterülete délen átlépi a megyehatárt, Nyíradonyra gyenge, Nyíracsadra közepes vonzást fejt ki. Meglepő ugyanakkor a fiatal nyíradonyi középiskola vonzása is, hiszen amellet, hogy vonzása csak kevés településre terjed ki, Szakoly esetében közepes, míg Balkány és Nyírmihálydi esetében gyenge vonzást gyakorol. A korábbi erős nyírbátori és debreceni vonzó hatás után tehát Nyíradony meg tudott ragadni néhány települést az oktatási funkción belül, hatása azonban még gyenge, erősen előbbiekre van utalva.

Hajdúhadház (Téglás)-Újfehértó [3]: Mindhárom város rövid múltra tekint vissza a középfokú oktatás területén, várossá válásuk utáni időben jöttek létre a középiskolák. Ugyanakkor kedvezőtlen földrajzi fekvésük is hátráltatta vonzáskörzetük kialakulását, hiszen félúton fekszenek két megyeközpont, Debrecen és Nyíregyháza között, melyek hatásukat erősen tompítják. Ezen tényezők következménye, hogy önmagukon kívül tulajdonképpen csak egy-két településre (például egymásra) fejtenek ki gyenge hatást. Érdekes jelenség Bököny település esetében, hogy nem a szomszédos városok, Újfehértó vagy Hajdúhadház (Téglás) felé vonzódik, hanem a lényegesen távolabb fekvő, már az említett Nyírbátor felé. Hasonló esettel találkozhatunk Karcag és Szeghalom esetében is. Hajdúhadház, Téglás és Újfehértó oktatási vonzáskörzete igen kezdetleges, a megyeszékhelyek és a megyehatár által alkotott ütközőzónában elhelyezkedve, önálló, erős vonzás kialakítására kevés esélye van.

Hajdúnánás-Tiszavasvári [2]: Mind Hajdúnánás, mind Tiszavasvári rendelkezik a középfokú képzési intézmények minden elemével (gimnázium, szakközépiskola, szakiskola). Közigazgatásuk történelme hosszú idők óta összefonódott, hiszen a Hajdúkerület létrejötte óta a megyehatár elválasztja őket, külön-külön fejlődtek. A fejlődésből – az oktatás szempontjából – Hajdúnánás tudott erősebben kikerülni, hiszen – a kevés közeli település miatt – nem sok települést tud vonzani, azonban közepes vonzást gyakorol Tiszavasvárra, Tiszalökre és Tiszadobra, míg a szabolcsi város csak gyengén hat át a megyehatáron, elsősorban saját megyéjének településeit látja el oktatási szerepkörével. Hajdúnánás esetében meg kell említenünk, hogy „csatát vív” a megyén belül Hajdúböszörménnyel és Polgárral, előbbi esetében Hajdúdorogért (igaz a város maga is önálló oktatási központ), utóbbival pedig Görbeházáért. Hajdúnánás – elsősorban történelmi hagyományainak köszönhetően – a megye északi részén komoly oktatási funkciót tudott kiépíteni, elsősorban észak felé, ugyanakkor a többi irányba is terjeszkedik vonzása, és a másik vonzásközpontok erősségétől függően érhet el eredményeket. Tiszavasvári szerepe kisebb e funkció esetében, vonzása elsősorban szomszédos szabolcs-szatmár-beregi településekre terjed csak ki, elsősorban Nyíregyháza és Hajdúnánás hatása következtében.

Polgár-Tiszaújváros [2]: A két város – az előbbihez hasonlóan – hosszú időn keresztül fejlődött egymás mellett, hiszen a közigazgatási határkorlátok mellett egy természetes választóvonal, a Tisza is akadályt jelentett. Utóbbi település egyébként is csak a XX. Században tudott lendületet venni, ennek ellenére középiskolai hálózata gyorsan teret tudott hódítani, vonzáskörzetet alakított ki magának. Így Tiszaújváros tulajdonképpen „utolérte” társát, és talán a megyehatár egyik legkiegyensúlyozottabb vonzáshálózata alakult ki a két város között. Mindkét település jól meghatározható vonzáskörzettel rendelkezik saját megyéjén belül, ugyanakkor jelentős az átvonzás a másik városra, annak vonzásterületére. Érdekesebb a helyzet a megyén belüli vonzást illetően. Tiszaújváros – elsősorban a földrajzi közelség, valamint valószínűleg a gazdasági fejlettségi különbségeknek köszönhetően – jelentős hatást fejt ki Mezőcsátra és környékére. Polgár ugyanakkor, mint már fentebb, Hajdúnánás esetében említettem, komoly „harcot vív” Hajdúnánással több szomszédos település „kegyeiért”. Ugyanakkor viszont erős vonzást fejt ki a közelében lévő városra, Tiszacsegére. Összefoglalva, a két város oktatási vonz viszonyai kiegyensúlyozottak, jelentős hatást fejtenek ki egymásra, ugyanakkor önálló vonzáskörzetük is stabil.

Tiszacsege-Tiszafüred [1]: A két város helyzete oktatási szempontból a nyíradony-nyírbátori kapcsolathoz hasonló. Tiszacsege 2000-ben kapott városi rangot, viszont középfokú oktatását mindössze levelezős középiskolai képzés, valamint szakmunkásképzés jelenti. Tiszafüred ugyanakkor – környékének hagyományos központjaként – kialakult középiskolai hálózattal rendelkezik. Ez egyértelműen kirajzolódik a két város vonzáskörzetét illetően, hiszen Tiszacsege önmagán kívül csak Folyásra és Újszentmargitára tud gyenge vonzást gyakorolni, tulajdonképpen önmaga is Tiszafüred és Polgár vonzáskörzetébe tartozik. Tiszafüred vonzása ugyanakkor átterjed a megyehatáron Hajdú-Bihar megye irányába, elsősorban Egyekre és Tiszacsegére. A nyugati oldalon viszont a Tisza, mint megyehatár természetes határt is jelent, hiszen a Heves megyei Poroszló már nem vonzódik a településhez. Tiszafüred esetében szintén érdekes a megyén belüli vonzás, hiszen Karcag mellett Kunhegyes is hatást fejt ki erre a területre, a vonzáskörzetek határai nem egyértelműek. Szintén gyenge vonzást gyakorol a városra Püspökladány is. A Tiszacsegével való kapcsolatban azonban egyértelműen megállapítható Tiszafüred vezető szerepe, mely a későbbiekben is – főleg a már kialakult struktúra miatt – valószínűleg konzerválódni fog.

Püspökladány-Karcag [2]: A két város kapcsolata oktatás szempontjából igen kiegyensúlyozott. Mindkét település hosszú időre visszanyúló képzési hagyományokkal rendelkezik, középfokú oktatási struktúrája teljes. Karcag szerepe – elsősorban nagyobb lakosságszámának köszönhetően – talán erősebb. Mindkét várost jelentős erős vonzású terület veszi körül, egymásra is közepes hatást tudnak kifejteni. A másik megyébe történő átvonás az „ellenlábás” várostól távolodva csökken (Karcag még Biharnagybajomra, Püspökladány Fegyvernekre, illetve Tiszafüredre is tud még gyenge vonzerőt kifejteni). A megyén belül azonban – több, már korábban említett városhoz hasonlóan – küzdeni kell a vonzásterületért. Karcag esetében Kisújszállás, Tiszafüred és Kunhegyes, Püspökladány esetében Berettyóújfalu és Hajdúszoboszló jelent konferenciát. A két város középfokú oktatási funkciót vizsgálva elmondhatjuk, hogy – annak ellenére, hogy évszázadokon át megyehatár választotta el a két települést egymástól – egészséges fejlődésen mentek keresztül a városok, jól kiépült oktatási struktúrájuknak köszönhetően kiegyensúlyozott „verseny” zajlik közöttük.

Berettyóújfalu (Komádi) - Szeghalom (Füzesgyarmat): Talán a legvitatottabb vonzásterület a megyét, de joggal állíthatjuk, hogy az Alföldet illetően is. Ennek oka elsősorban az, hogy több területszervezési és közigazgatási változásokon ment keresztül. Legmeggrázóbb talán az 1920-as trianoni, majd az 1949/50-es Csonka-Bihart kettészelő változás volt, hiszen mindkettő alapvetően megváltoztatta a korábban kialakult kapcsolatokat. Ezt tükrözi a vonzástérkép kuszasága is. Berettyóújfalu mesterségesen kialakított hiányközpontként „megkapta” a középiskolai hálózat teljes struktúráját, Szeghalom pedig korábbi központként „kitermelte” azokat. A kialakult vonzáskapcsolatokat kismértékben tovább formálta az, hogy nemrégiben várossá vált Füzesgyarmat és Komádi, ahol levelező oktatás indult el. Kizárólag e területen fordul elő a vizsgált települések közül, hogy egy város erős vonzást fejt ki más megyében lévő településre. Ez történik ugyanis Újiráz esetében, mely Szeghalomhoz közeledik, ugyanakkor erős-közepes hatása van Berettyóújfalunak a békési Körösnagyharsányra. Szintén kuriózumnak mondható Ecsegfalva és Bucsa esete, melyek Békés megyében található, mégis Karcag gyakorol rájuk oktatás szempontjából erős vonzást, holott három békési város (Szeghalom, Füzesgyarmat, Dévaványa) veszi körül. Szintén nehezen különíthető el saját megyéjükön belül Berettyóújfalu vonzáskörzete Püspökladányétól és Debrecenétől, valamint Szeghalomé Sarkadtól és Gyomaendrődtől. Hajdú-Bihar megye legbonyolultabb viszonyait tehát a megye déli részén találhatjuk, mely az ismert történelmi előzmények tükrében nem meglepő.

4. Befejezés

Az oktatás egyik legfontosabb tényező egy város vonzáskörzetének meghatározásában, hiszen – formálisan – nem jelent akadályt a tanulók számára. A történelem folyamán kialakult hagyományok, a korábbi intézményi struktúra és informálisan, a „fejekben” a megyehatár azonban sok esetben stabilizálta a kialakult struktúrát. A megyehatár két oldalán fekvő városok, várospárok más-más típust képviselnek, és ennek megfelelően tudták vonzásterületüket kialakítani, amely sajnos csak kevés esetben mutat még kiegyensúlyozott formát.

IRODALOM

- Forray R.K.** 1993: Az Alföld oktatásügye. Alföldi Társadalom IV. Békéscsaba, pp. 26-49.
- Süli-Zakar I.** 2001: A bihari területek szerepe Hajdú-Bihar megye kialakulásában. In: (Szerk: **Matolcsi L.**): Bihari Diéta III. Debrecen, pp.28-32.
- Teperics K.** 1996: Debrecen középiskoláinak szerepe a Tiszántúl humán erőforrásainak fejlesztésében. In: **Süli-Zakar I.** (szerk.): Fejezetek Debrecen városföldrajzából. II. Debrecen, pp. 267-279.